

Радченко З. А.
Київський національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СЕМАНТИКА АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КВАНТИТАТИВНИМ КОМПОНЕНТОМ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

При дослідженні семантики ФКК англійської та української мов можна отримати дані про гендерні ознаки мовної картини світу, що, за В. Д. Ужченком, визначаються як “сутнісні вияви пізнання світу крізь призму чоловічої і жіночої оптики бачення, які інтегрують універсальні й національно- специфічні ознаки, виявляють особливості номінативної й комунікативної діяльності обох статей” [9, 102]. З’ясування домінантності, а також характерних специфічних рис у діаді *чоловік-жінка* є предметом довготривалих дискусій, а “опозиція “чоловічий – жіночий” є фундаментальною для людської культури” [7, 17]. Актуальність пропонованої статті визначається необхідністю проведення системного опису специфіки семантичної організації англійських та українських фразеологізмів із квантитативним компонентом (надалі – ФКК) з огляду на властиві їм характеристики, що зумовлюється відсутністю спеціальних ґрунтовних досліджень ФКК у гендерному аспекті. Тим більше, що в центр уваги ставиться антропоцентричний підхід (принцип), який останнім часом у лінгвістиці є провідним [9, 6-7; 8, 58-59; 4].

Отже, *мета статті* полягає у вивченні гендерного аспекту на матеріалі ФКК англійської та української мов, а також доведенні того факту, що ФКК є цілісною системою зі своїми закономірностями семантичної організації за наявності національно-мовної специфіки, репрезентантом якої є квантитативний компонент (тобто числівник або квантифікатор).

Досягнення зазначеної вище мети передбачає розв’язання таких *завдань*:

- дослідити семантичні особливості англійських та українських ФКК (словосполучень та речень), які містять інформацію про гендер;
- з’ясувати роль та місце квантитативного компонента серед ФКК різносистемних мов.

Матеріалом дослідження стали *1 968 ФКК* англійської та української мов (з одного та двомовних фразеологічних словників, збірок прислів’їв та приказок як вітчизняного, так й іноземного видавництва), що були зібрані шляхом суцільної вибірки (*див. ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ*).

Однак кількість зафіксованих серед них фразеологізмів, які містять інформацію про гендерні взаємовідносини, становить 42 одиниці (тобто 27 ФКК англійської мови і 15 ФКК української мови). Кількість же числівників та квантифікаторів в цих 42 ФКК складає 74 одиниці (*див. табл. 1*).

Аналіз останніх досліджень і публікацій про вивчення гендерного аспекту в лінгвістиці свідчать численні наукові статті [8; 2; 7; 3], дисертації [5; 6; 1], а також спеціально відведені для цього розділи у навчальних посібниках [10, 97-102; 9, 100-105] тощо. Так, згідно тверджень І. В. Зикової, специфіка дослідження гендерного фактора серед фразеологізмів англійської мови зумовлена відсутністю в ній граматичної категорії роду, а гендерна маркованість англійських фразеологізмів є виключно лексико-семантичним явищем [3, 151].

Кількість числівників та КВФР серед ФКК, що містять інформацію про міжгендерні відносини

ФКК Мова	Серед словосполучень		Серед речень	
	числівники	КВФР	числівники	КВФР
англійська	<i>two</i> – 5 од. <i>one</i> – 3 од. <i>first</i> – 3 од. <i>thousand</i> – 3 од. <i>million</i> – 3 од. <i>third</i> – 1 од. <i>seventeen</i> – 1 од.	<i>much</i> – 1 од.	<i>two</i> – 4 од. <i>one</i> – 3 од. <i>nine</i> – 3 од. <i>four</i> – 2 од. <i>three</i> – 1 од. <i>five</i> – 1 од. <i>six</i> – 1 од. <i>seven</i> – 1 од. <i>eight</i> – 1 од. <i>ten</i> – 1 од. <i>twenty-one</i> – 1 од. <i>twenty-nine</i> – 1 од. <i>thirty</i> – 1 од.	<i>all</i> – 3 од. <i>half</i> – 2 од. <i>many</i> – 1 од. <i>more</i> – 1 од.
українська	<i>сім</i> – 1 од.	-//-	<i>один</i> – 3 од. <i>одне</i> – 3 од. <i>одна</i> – 2 од. <i>два</i> – 2 од. <i>дві</i> – 2 од. <i>три</i> – 2 од. <i>тричі</i> – 1 од. <i>одній</i> – 1 од. <i>одну</i> – 1 од. <i>четвертий</i> – 1 од. <i>сім</i> – 1 од. <i>сімох</i> – 1 од. <i>дев'ять</i> – 1 од. <i>двадцять</i> – 1 од. <i>тридцять</i> – 1 од. <i>сорок</i> – 1 од.	<i>багато</i> – 1 од.
Всього:	21 од.		53 од.	

Як слушно зазначає Л. О. Ставицька, “попри те, що різностатеві особи живуть в різних світах і різних мовах, вони на загал приречені бути разом і в своєму земному існуванні, і в парадигмі та практиці лінгвістичного пізнання” [8, 60]. Так, якщо, наприклад, взяти дієслівний ФКК англійської мови *become* (або *be made*) *one* – *пожениться, сочетаться браком* [БАРФС, 553], то логічно виходить, що в шлюбі чоловік та жінка стають одним “повноцінним” цілим. В українській мові знаходимо дещо аналогічні ФКК: *Чоловік і жінка то одна спілка* [ФПМЛ, Ч94]; *Чоловік та жінка – одне діло, одне тіло, один дух* [Курганова, 167]. Отже, факт шлюбу й проживання удвох веде до певної “спаяності”, за наявності якої кожне подружжя “втрачає” свою певну “частинку”, притаманну людині ще до шлюбу. Підтвердженням цього є числівники *one / одне, один* серед ФКК.

З огляду на те, що “в нестандартній ситуації українець боїться виглядати смішним, і ця боязкість розвинула у ньому схильність до самоіронії, дивовижну здатність не сміятися, а *посміюватися* з самого себе” [8, 62], аналогічна дискурсивна та комунікативна стратегія фіксується й на матеріалі ФКК англійської мови. Ілюстрацією цього твердження може слугувати метафоричний вислів *an ass with two*

panniers – (жарт.) чоловік, який іде під руку з двома жінками [перекручене з фр. *panier a deux anses*] [Баранцев, 43]. Отож, гендерно немаркованим у наведеному вище ФКК виступає план вираження, а план змісту, навпаки, містить маркери гендера. Присутність невизначеного артикля *an* перед лексемою *ass* імпліцитно вказує на співвіднесення одиниці (*ass*) до двох (*panniers*).

Варто зазначити, що серед ФКК досліджуваних мов для демонстрації гендерних відношень слугує опозиція “багато – мало”. Така опозиція, як правило, реалізується завдяки наявності декількох числівників в структурі ФКК. Для ілюстрації наведемо такі ФКК: 1) *It takes twenty-one years for one woman to make a man of her son; it takes twenty-one seconds for another woman to make a fool of him.* – Одній жінці потрібен двадцять один рік, щоб зробити зі свого сина чоловіка, тоді як інша жінка зробить з нього дурня за двадцять одну секунду [Дубенко, 345]; 2) *Оце господиня: три городи – одна диня!* [УПП, 43]; 3) *Two women can never live under one roof.* – Дві жінки ніколи не уживуться під одним дахом [Дубенко, 347]. Таким чином, серед наведених вище ФКК можна зафіксувати протиставлення числівників, серед яких невід’ємним атрибутом є числівник *one / одна: twenty-one (years / seconds)* до *one (woman)* (перший ФКК); *три (городи)* до *одна (диня)* (другий ФКК); *two (women)* до *one (roof)* (третій ФКК).

Серед досліджуваних ФКК є й такі, що у своїй структурі містять як числівники, так і квантифікатори (надалі – КВФР): *He who has a fair wife needs more than two eyes.* – Той, у кого гарна жінка, повинен мати більше, ніж два ока. \approx Легше сто зайців пасти, як одної жінки пильнувати. Красна жінка для людей, погана – для чоловіка. На красиву жінку гарно дивитися, а з розумною гарно жити. Гарна жінка (і великі гроші) – готова смерть [Дубенко, 124, 350]. Наведений вище ФКК демонструє факт домінування КВФР *more* над числівником *two*, оскільки, по-перше, чоловік мусить бути максимально пильним, по-друге, окрім очей чоловіка необхідним є пильність й інших людей по відношенню до його дружини (жінки).

Серед ФКК фіксується також проведення співставлень когось / чогось, що є в однаковій кількості: *Дві невістки в хаті – два коти в мішку* [Рильський, 133]. У наведеному ФКК бачимо, по-перше, ототожнення двох невісток до двох котів, по-друге, обов’язкову присутність двох ворогуючих сторін (як двох невісток, так і двох котів), що реалізується завдяки числівникам *дві* та *два*.

Про нерівність жіночої та чоловічої статей серед ФКК (речення) вказує градація (по висхідній та нисхідній) числівників: 1) *Six hour’s sleep for a man, seven for a woman, and eight for a fool.* – Шість годин сну для чоловіка, сім – для жінки, і вісім – для дурня [Дубенко, 140]; 2) *Жона держить дом за три угли, а муж за четвертий* [Дубенко, 121] / *Жінка за три кути хату держить, а чоловік – за один* [Курганова, 168]. Отже, перший наведений вище ФКК вказує на привілейоване право жінок спати більше (числівник *seven*), ніж чоловік (числівник *six*). Другий ФКК також свідчить про домінування жіночої половини, а ідентифікатором цього стають числівники *три, четвертий, один*.

Погоджуємось із твердженням деяких сучасних дослідників про те, що “мовний сексизм (асиметрії в мовній системі, спрямовані проти жінок) віддзеркалює патріархальні стереотипи, які зафіксовані в мові та нав’язуються її носіям як частина певної картини світу, у яких жінкам відводиться другорядна роль та приписуються здебільшого негативні якості” [7, 21]. Ілюстрацією щодо осуду жіночих вад можуть слугувати такі ФКК (речення):

1) *Ten measures of talk were sent down from heaven, and women took **nine**.* – 3 десяти мір балаканини, що були послані небесами, жінки взяли собі дев'ять [Дубенко, 126, 304];

Навмисне виокремлення числівника *nine* від числівника *ten* свідчить про гіперкомунікативність жіночої статі, а числівник *ten* виступає як своєрідна шкала виміру цієї вади.

2) *One tongue is enough for **two** women.* – На двох жінок вистачило б і одного язика. ≈ Жінці іще мовчанка ніколи не пошкодила. Сорока – жіноча розмова [Дубенко, 125, 302]

“Умовний” розподіл числівника *one* (тобто *tongue*) на *two* (тобто *women*) вказує на можливість та доречність зменшення цієї ж гіперкомунікативності серед жінок вдвічі.

Іноді ФКК можуть містити дещо гіпертрофований філософський підтекст. Підтвердження цьому знаходимо в такому ФКК: *The longest **five** years in a woman's life is between **twenty-nine** and **thirty**.* – Найдовші п'ять років у житті жінки – від двадцяти дев'яти до тридцяти років [Дубенко, 125]. Таким чином, один “перехідний” рік жінки “дорівнює” п'ятьом і, як виявляється, вартий найбільшої уваги. Водночас, фразеологічне словосполучення *sweet **seventeen*** – *счастливая девичья пора* [БАРФС, 670] не містить жодного згадування статі, але вказує на найкращий вік жіноцтва – сімнадцять років.

Асоціювання жінок із чимсь понадприродним та містичним підтверджується фіксацією серед ФКК таких числівників, як *сім* та *nine*: 1) як (мов, ніби і т. ін.) *сім баб пошептало – набагато кращий* [ФСУМ, 809]; 2) *A cat has **nine** lives; a woman has **nine** cat's lives.* – У кішки дев'ять життів; у жінки – дев'ять котячих життів [Дубенко, 122]. З огляду на перший наведений вище ФКК, можна побачити, що лише тільки жінка (вірніше баба) за допомогою замовлянь може змінити щось на краще. Другий же ФКК свідчить на користь того, що жінка за тривалістю життя не поступається кішці, що свідчить про приховане порівняння. Кішка ж, як відомо, вважається одним із втілень потойбічної сили із паранормальними можливостями.

Назви подружжя серед ФКК мають реверсивні оціночні навантаження. Проілюструємо це твердження такими ФКК англійської мови: *one's worse **half*** – (жарт.) *чоловік* [Ажнюк, 1028]; *one's better **half*** – *one's spouse* (usually refers to a wife) [NTC's AID, 243]. КВФР *half* є свідченням про невід'ємність чоловіка та дружини (чи навпаки), оскільки разом вони гіпотетично складають певну одиницю. Однак обидва приведені вище ФКК свідчать про віками вироблений стереотип: чоловіки – це щось погане (*worse*), а жінки – це щось гарне / найкраще (*better*).

Серед ФКК, що містять лексему *women* (похідну від лексеми *men*), фіксуються випадки кепкування чоловічої статі щодо краси жінок. Ілюстрацією можуть слугувати такі ФКК: *When the candles are **all** out, **all** women are fair.* – Коли свічки гаснуть, усі жінки красиві [Дубенко, 158]; ***All** women look the same after the sun goes down.* – Усі жінки виглядають однаково після заходу сонця [Дубенко, 122]. Отож, використання КВФР *all* є свідченням про узагальнений характер висловлювань чоловіків про красу жіночої статі.

Попри традиційно усталений негативно маркований стереотип стосовно жінок, серед ФКК знаходимо й наявність факту про милування жінками: *a woman in a **million*** (або *in a **thousand***) – ≈ *таких жінок дуже мало; це жінка, яку не часто зустрінеш* [Баранцев, 1023]. Саме співвіднесення одиниці (*a woman*) до тисячі або мільйона (*a*

thousand / a million) створює контраст, який межує із гіперболою, та імпліцитно вказує на рідкісність та унікальність означуваного в однині (тобто *a woman*).

При дослідженні гендерних взаємовідносин на матеріалі ФКК англійської та української мов повністю поділяємо думку О. С. Швачко стосовно того, що “вивчення характеру поведінки жінок і чоловіків вимагає чималих зусиль вчених суміжних наук з огляду на те, що це питання має вирішуватися не тільки з позицій пріоритету, домінантності, але й з позицій дієвості принципів кооперації та паритету, які поряд з вищезазначеними принципами притаманні інтеракції людей кожного соціуму” [10, 97].

З огляду на проведений у статті аналіз ФКК, можна зробити такі висновки:

- числівники *one / одне, один* вказують на єдність чоловіка та жінки;
- англійським ФКК (словосполучення) властива наявність лексем, що імпліцитно вказують на числівник *один*; а маркери гендера в таких ФКК фіксуються у плані змісту, а не вираження;
- вираз міжгендерних відносин серед ФКК (речення) здійснюється завдяки опозиції “багато – мало”, в якій задіяні як числівники, так і КВФР; зіставленню когось / чогось в однаковій кількості;
- градація числівників (по висхідній та нисхідній) в структурі ФКК (речення) свідчить про домінуючу роль жінки (дружини) у порівнянні з чоловіком;
- числівники в структурі ФКК (речення) виступають у якості певної шкали виміру жіночих вад;
- числівники *seventeen* та *twenty-nine – thirty* серед ФКК вказують на певні вікові рамки у житті жінок і заслуговують особливої уваги серед жіноцтва;
- наявність числівників *сім* та *nine* серед ФКК свідчить на користь того, що жінки, як правило, пов’язуються із чимсь понадприродним та містичним;
- КВФР *half* підкреслює невід’ємність чоловіка та дружини, навіть якщо назви подружжя серед ФКК мають реверсивні оціночні навантаження;
- використання КВФР *all* засвідчує узагальненість характеру висловлювань чоловіків щодо краси жінок.

Перспективою для подальших студій ФКК є, по-перше, дослідження гендерних взаємовідносин на матеріалі народних порівнянь англійської та української мов. По-друге, оскільки професійна приналежність виступає важливим соціолінгвістичним фактором репрезентації мовної особистості, перспективним вважаємо й вивчення серед ФКК гендерного аспекту мовної діяльності представників різних професій (наприклад, *A young physician should have three graveyards.* – Молодий лікар повинен мати три цвинтарі. ≈ Що новий лікар – то новий цвинтар [Дубенко, 141]; *he is not much of a dancer – танцюрист з нього такий собі (поганенький)* [Шерік, 105]; *Many kiss the child for the nurse’s sake.* – Багато хто цілує дитину заради няні [Дубенко, 222]). По-третє, доцільним й актуальним нами вбачається з’ясування ролі квантитативного компонента серед онімів, використовуючи при цьому етимологічні дані зіставлюваних мов.

Л і т е р а т у р а

1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. Л. Бессонова. – К., 2003. – 39 с.
2. Горошко О. І. Квантитативний аспект гендерних досліджень у лінгвістиці (спроба рефлексії) / О. І. Горошко // Українська мова. – 2004. – № 3. – С. 67–74.

3. Доклады Второй международной конференции “Гендер: язык, культура, коммуникация”. – М., 2002. – 335 с.
4. Забуранна О. В. Антропоцентризм у сфері фразеологічного значення (на матеріалі перської та української мов) / О. В. Забуранна // Мовознавство. – 2003. – № 1. – С. 55–59.
5. Мінаєва Е. В. Гендерна концептологія: мовна репрезентація концептів “Дім” і “Любов” у жіночій поезії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 “Російська мова” / Е. В. Мінаєва. – Сімф., 2007. – 23 с.
6. Семенюк А. А. Гендерні та вікові особливості кооперативної мовленнєвої поведінки в сімейному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / А. А. Семенюк. – Донецьк, 2007. – 22 с.
7. Сидоренко А. Народні стереотипи як основа стереотипів мовної поведінки тендерів / А. Сидоренко, О. Михайлова, В. Сухопар // Вісник Луганського держ. педагогічного ун-ту імені Т. Шевченка. – 2003. – № 10 (66). – С. 17–22.
8. Ставицька Л. О. Гендерна лінгвістика: українська перспектива / Л. О. Ставицька // Українська мова. – 2004. – № 3. – С. 58–65.
9. Ужченко В. Д. Актуальні питання розвитку української мови: Посібник для магістрів: Вступ. Лексикологія. Фразеологія / Віктор Дмитрович Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 148 с.
10. Швачко С. О. Вступ до мовознавства: [навч. посібник для студ. вищ. закл.] / С. О. Швачко, І. К. Кобякова. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2006. – 224 с.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Ажнюк	– Favourite English proverbs and sayings = Улюблені англійські прислів'я і приказки: 500
Баранцев	– Англо-український фразеологічний словник: Близько 30 000 фразеолог. виразів / [відп. ред. Л. В. Кирпич; уклад. К. Т. Баранцев]. – [2-е вид., випр.]. – К.: Знання, 2005. – 1056 с.
БАРФС	– Большой англо-русский фразеологический словарь: Около 20 000 фразеологических единиц / А. В. Кунин. – [5-е изд., исправл.]. – М.: Живой язык, 1998. – 944 с.
Дубенко	– Дубенко О. Ю. Англо-американські прислів'я та приказки: [посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів] / Олена Юрїївна Дубенко. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 416 с.
Курганова	– Усні крилаті вислови, прислів'я, приказки, загадки / [уклад. Н. В. Курганова]. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2008. – 320 с.
Рильський	– Українські народні прислів'я та приказки / [відп. ред. М. Т. Рильський]. – К.: Видавництво АН УРСР, 1955. – 447 с.
	– Українські прислів'я та приказки. – К.: Знання України, 1992. – 96 с.
УПП	– Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні / [уклад. О. І. Скопненко та Т. В. Цимбалюк]. – К.: Довіра, 2003. – 736 с.
ФПМЛ	– Фразеологічний словник української мови / НАН України; Інститут української мови / [ред. кол. Л. С. Паламарчук; уклад. В. М. Білоноженко]. – [2-е вид.]. – К.: Наукова думка, 1999. –
ФСУМ	– Кн. 1. – 1999. – 528 с.; Кн. 2. – с. 529-980.
Шерік	– Шерік А. Д. Довідник англійських, німецьких та українських ідіом і виразів: Понад 11 000 ідіом та виразів / А. Д. Шерік, В. Я. Савічук, В. Ф. Старко. – К.: Києво-Могилянська акад., 2005. – 173 с.
NTC's AID	– Spears Richard A. NTC's American Idiom Dictionary. – Illinois, U.S.A.: National Textbook Company, 1991. – 463 p.